

ZÂHİR b. TÂHİR

ladı ve âfî isnad sahibi oldu. Kardeşi Vecîh de kendisiyle birlikte hadis tahsil etti. Abdülgâfir el-Fârisî, Ebû Hafs b. Mesrûr ve Müsnidü Bağdâd lakaplı Ebû Muhammed el-Cevherî'den icâzet aldı. Babasından ve Ebû Osman Saîd b. Muhammed el-Bahîrî, Ebû Sa'd el-Gencerûzî, Muhammed b. Muhammed b. Hamdûn, Saîd b. Mansûr el-Kuşeyrî, Ahmed b. Mansûr el-Mağribî, Ali b. Muhammed el-Behhâsî, Ebû'l-Velîd Hasan b. Muhammed ed-Derbendî, Muhammed b. Ali el-Haşşâb gibi isimlerden hadis dinledi. Ayrıca Ahmed b. Hüseyin el-Beyhâkî'den onun *es-Sünenü'l-küb-râ*, *Şu'abü'l-îmân*, *ez-Zühdü'l-kebir*, *el-Medhal ile's-Sünen* gibi eserlerini ve Hâkim en-Nisâbü'rî'nin *Târîhu Nisâbü'rî*'nin bir kısmını okudu. Ebû'l-Kâsım İbn Asâkir, Abdülkerîm es-Sem'ânî, Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, Ebû'n-Necîb es-Sühreverdî, Mansûr b. Ebû'l-Hasan et-Taberî, Sâid b. Recâ el-Hemezânî, Ali b. Kâsım es-Sekafî, Zâhid b. Ahmed es-Sekafî, Sâbit b. Muhammed el-Medîni Zâhir'in öğrencileri arasında yer aldı. Mahkemelerde görev yaptığından "Şürûtî" ve "Şâhid" olarak da anılan Zâhir'in esas meşguliyeti hadis rivayet etmektir. Nişâbur Camii'nde 1000 civarında, ailesine nisbet edilen hazîrede ise yirmi yıl süreyle imlâ meclisi akdetti. Uzun süre hadis dinlemekten sıkılmaz, dikkati dağılmadan talebelerini dinlerdi. Talebeler ondan hadis öğrenmek için yanına gelmiş, o da hadis rivayet etmek için Bağdat, Herat, Hemedan, Merv, İsfahan, Rey ve Hicaz'a gitmiştir. Zâhir b. Tâhir 14 Rebîülâhîr 533'te (19 Aralık 1138) Nişâbur'da vefat etti ve Yahyâ b. Yahyâ el-Minkarî'nin kabrinin bulunduğu mezarlığa defnedildi.

Nişâbur'a gelen muhtaç öğrencilere yardım eden ve onlara kitaplarını ödünç verdiği söylenen Zâhir, zabt açısından güvenilir sayıldığı ve semâları sahih kabul edildiği halde namazlarını vaktinde kılmaması adâlet yönünden cerhedilmesine yol açmıştır. Kendisi özür sahibi olduğu için namazları cemettiğini söylemiş, bu mazeretini dikkate alan İbnü'l-Cevzî onu eleştirenlere karşı çıkmıştır. Zehebî, Zâhir'in hadiste sadûk kabul edildiğini, ancak namazlarını ihmal eden bir kişiden hadis rivayet edilemeyeceğini söylemişse de (*Târîhu'l-İslâm*, s. 319) merakından dolayı onun rivayetlerini aldığını itiraf etmiştir (*A'lâmü'n-nübelâ*, XX, 12). Dindarlığıyla tanınan kardeşi Vecîh bu durumdan rahatsız olmuş, hadis rivayet etmek amacıyla baş-

ka şehirlere gitmek isteyen Zâhir'e namaz hakkındaki tutumu yüzünden zor duruma düşeceği gerekçesiyle engel olmak istemiştir.

Eserleri. 1. *Hadîşü's-Serrâc*. Zâhir'in Muhammed b. İshak es-Serrâc'ın rivayetlerinden seçtiği 2746 hadisi ihtiva eden bir derleme olup bizzat Serrâc'ın telif ettiği *Müsnedü's-Serrâc*'dan farklıdır. Eserin son cildi, nâşir tarafından sahâbe isimlerine göre hazırlanan "etrâf" tertibinde bir fihris olup *el-İbtihâc bi-etrâfi ehadîşü's-Serrâc* adını taşımaktadır (nşr. Ebû Abdullah Hüseyin b. Ukkâşe b. Ramazan, I-IV, Kahire 1425/2005). Eser üzerine Ekrem es-Sindî'nin bir doktora tezi (1406, Medine, el-Câmiatü'l-İslâmiyye) hazırladığı belirtilir (*Hadîşü's-Serrâc*, neşredenin girişi, I, 212, 266), fakat diğer bir kayıta söz konusu tezin 805'te (1402) vefat eden Yahyâ b. Ahmed es-Serrâc'a ait *el-Fevâ'id* üzerine yapıldığı belirtilmektedir (Ammâr Telâvî, s. 66). **2. *Kitâbü'l-Ehadîşü'l-ilâhiyye (el-Kudsîyye)*.** Kutsî hadislerle ilgili ilk derleme sayılan eserin Berlin Kütüphanesi'nde (nr. 1297) bir nüshası bulunmaktadır (Brockelmann, III, 616). **3. *Ziyâdâtü 'Avâli Mâlik li-Ebî Ahmed el-Hâkim*.** Kitap bazı kaynaklarda '*Avâli Mâlik* adıyla Zâhir'in kendisine nisbet edilmişse de aslında onun Hâkim el-Kebîr'in '*Avâli'l-İmâm Mâlik*'ine hadis eklemek suretiyle oluşturduğu bir eserdir (İbn Hacer el-Askalânî, *el-Mecma'u'l-mü'esses*, II, 240). Elli bir hadisi ihtiva eden bu cüz Hâkim el-Kebîr'in eseri ve diğer bazı âlimlerin aynı tür rivayetleriyle birlikte yayımlanmıştır (*An Mâlik b. Enes el-İmâm: el-'Avâli*, nşr. Muhammed el-Hâc en-Nâsır, Beyrut 1998, I, 227-270). **4. *es-Sübâ'îyyât*.** 1000 hadis ihtiva ettiği belirtilmektedir (Zâhiriyye Ktp., Mecmua, nr. 19, vr. 78-96; Mecmua, nr. 89, vr. 260-275). Zâhir b. Tâhir'in diğer eserleri arasında şunlar zikredilmektedir: *Tuhtetü 'idi'l-edhâ*, *Tuhtetü 'idi'l-fitr* (bir önceki eserle birlikte *Tuhtetü'l-ideyn* veya *Tuhteteyü'l-ideyn* olarak da anılır; *Tuhtetü'l-'id* adıyla, Zâhiriyye Ktp., Mecmua, nr. 70, vr. 190-198), *el-Humâsiyyât*, *es-Südâsiyyât* (Zâhiriyye Ktp., Mecmua, nr. 107, vr. 284-288; *es-Südâsiyyât ve'l-humâsiyyât* adıyla, Mecmua, nr. 82, vr. 119-129), '*Avâli İbn Hüzeyme*, '*Avâli Süfyân b. 'Uyeyne*, *Hadîşü 'Abdillâh b. Hâşim*, *Ehadîşü 'Abdirrahmân b. Bişr* (Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 506, vr. 31-51), *el-Emâlî*, *Fevâ'id*, *Meşyehâ*, *Muntehab min hadîşü Zâhir*.

BİBLİYOGRAFYA :

Zâhir b. Tâhir, *Hadîşü's-Serrâc* (nşr. Ebû Abdullah Hüseyin b. Ukkâşe b. Ramazan), Kahire 1425/2005, neşredenin girişi, s. 212, 231-301; Ziyâeddin el-Makdisî, *Şebetü mesmû'ât* (nşr. M. Mutî el-Hâfız), Beyrut 1420/1999, s. 61, 73, 144, 157-158, 176; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XX, 9-13; a.m.lf., *Târîhu'l-İslâm: sene 521-540*, s. 316-319; İbn Hacer el-Askalânî, *el-Mecma'u'l-mü'esses li'l-mu'cemil-müfehres* (nşr. Yûsuf Abdurrahman el-Mar'âşlî), Beyrut 1415/1994, II, 68-69, 143, 162, 240, 551; a.m.lf., *Lisânü'l-Mizân* (nşr. M. Abdurrahman el-Mar'âşlî), Beyrut 1416/1996, III, 121-122; *Keşfü'z-zunûn*, I, 370; *Hedîyyetü'l-'ârifîn*, I, 372; Brockelmann, *GAL* (Ar.), III, 616; Elbânî, *Mahtûtât*, s. 317-318; Ammâr Telâvî, *Delîlür-resâ'ilil-câmi'iyye fi 'ulûmi'l-hadîşü'n-nebevi fi mu'azzami'l-câmi'âti'l-İslâmiyye hattâ 'âm 2002: el-Münâkaşa ve'l-müseccale*, [baskı yeri ve tarihi yok] (Dârü'l-Belhî-Dârü'l-Beyrûtî), s. 66.

HALİT ÖZKAN

ZÂHİR-BİEMRİLLÂH

(الظاهر بامر الله)

Ebû Nasr Muhammed
b. en-Nâsır-Lidînilâh Ahmed
b. el-Müstazî-Biemrillâh
el-Hasen el-Abbâsî
(ö. 623/1226)

Abbâsî halifesi
(1225-1226).

Muharrem 570'te (Ağustos 1174) doğdu; 571'de (1175) doğduğu da rivayet edilir. Babası Halife Nâsır-Lidînilâh tarafından Safer 585'te (Mart-Nisan 1189) veliaht tayin edildi ve adı hutbelerde anılmaya başlandı. Ancak Cemâziyelâhîr 601'de (Ocak-Şubat 1205) halife fikrini değiştirerek daha çok sevdiği ve ağabeyinin aksine Şiîliğe karşı daha hoşgörülü olan küçük oğlu Ali'yi veliaht ilân etti. Yeni veliaht 612'de (1215-16) ölünce başka oğlu bulunmayan Halife Nâsır Ebû Nasr Muhammed'i yeniden veliahtlığa getirdi. Yeni veliaht, babasının ölümü üzerine Ebû Nasr Muhammed Zâhir-Biemrillâh lakabıyla hilâfet makamına geçti (1 Şevval 622 / 6 Ekim 1225). Ramazan bayramının birinci günü Zâhir'e önce ailesi, hânedan mensupları, sonra sırasıyla nâibü'l-vezâre Müeyyidüddin el-Kummî, üstâdüddâr Adudüddevle b. Dahhâk, Kâdilkudât Muhyiddin b. Fadlân, Nakîbüleşrâf Kıvâm el-Müsevî biat etti.

Zâhir-Biemrillâh 622'de (1225) Necmedîn-i Dâye'yi Tebriz'e, Celâleddin Hâzîm-şâh'a elçi gönderdi. Onun döneminde Hanbelîler'in Bağdat'taki nüfuzu arttı. Dış politikada Zâhir-Biemrillâh, Suriye ve Mısır'daki Eyyübî melikleri arasında çıkan kardeş kavgalarını sona erdirmeye çalıştı; zi-

ra onları kendi vasalları yapmayı umuyor-
du. Bu amaçla meşhur Hanbelî âlimi Ebû'l-
Ferec İbnü'l-Cevzî'nin oğlu olan Ebû Mu-
hammed İbnü'l-Cevzî'yi hil'at ve tayin men-
şurlarıyla el-Melikü'l-Kâmil Muhammed,
el-Melikü'l-Muazzam ve el-Melikü'l-Eşref
Mûsâ'ya gönderdi (623/1226). Öte yandan
ekonomi ve maliye alanlarında bazı ön-
lemler aldı. Devletin gelirlerini kısıtlama
riskini göze alarak gayri şer'î vergileri (mü-
kûs) kaldırdı (622/1225); babasının uygu-
lamaya koyduğu arazi vergisindeki artış-
ları iptal etti ve hazinede çok sık görülen
yolsuzlukları bizzat ele aldı. Onun hali-
feliği zamanında ülke genelinde özelli-
kle yiyecek maddelerinde ucuzluk görüldü.
Babasının döneminde birçok kişinin
malları kamulaştırılmış ve bu uygulamaya
karşı çıkanlar hapse atılmıştı. Zâhir ba-
basının bu politikasını benimsemedi ve ha-
pishanelerdeki mahpusları tahliye ettirdi.
Mahkûmlardan maddî sıkıntı içerisinde
olanlara yardım edilmesini emretti. "Sizin
zamanınızda hazine doldu" diyen bir gö-
revliye, "Önemli olan hazineyi doldurmak
değil Allah yolunda harcamaktır; biz tüccar
değiliz ki mal biriktirelim" demiştir. Bağ-
dat'ta Dicle üzerindeki ikinci köprü de onun
zamanında yapıldı. Bu vesileyle şairler hem
köprünün tasvirini yapmış hem de ona öv-
güler yazmıştır (İbnü't-Tiktakâ, s. 329). Hal-
kına karşı adalet ve merhametle muame-
le eden ve mütevazı bir hayat süren Zâhir-
Biemrillâh dokuz ay on dört günlük hali-
feliğin ardından 14 Receb 623 (11 Temmuz
1226) tarihinde vefat etti. Dindar bir kişi-
liğe sahip olan Zâhir-Biemrillâh iki Ömer'in
(Hz. Ömer ile Emevî Halifesi Ömer b. Ab-
dü'lazîz) yolunu izlemiş ve onların yöneti-
mini ihya etmeye çalışmıştır. Ancak siyasî
bakımdan tahta çıkışından önce olduğu
gibi halifeliği zamanında da çok silik kal-
mış ve Abbâsî halifeliğinin gelişmesiyle il-
gili kayda değer bir faaliyeti görülmemiş-
tir. Yerine oğlu Müstansır-Billâh Mansûr
geçmiş, diğer oğlu Müstansır-Billâh Ah-
med de Abbâsî Devleti'nin yıkılışından son-
ra (1258) 659'da (1261) Mısır'da ilk Abbâ-
sî halifesi olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esir, *el-Kâmil* (trc. Ahmet Ağırakça – Ab-
dü'lkerim Özyayın), İstanbul 1987, XII, 42, 397-
402, 414-415; Sibî İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*,
VIII/2, s. 522-523, 592, 636, 642-643; Ebû Şâ-
me el-Makdisî, *ez-Zeyl 'ale'l-Ravzateyn: Terâci-
mü ricâli'l-karneyni's-sâdis ve's-sâbiti'* (nşr. İb-
râhim Şemseddin), Beyrut 2002, s. 141-142, 219,
226; Ebû'l-Ferec, *Târih* (trc. Ömer Rıza Doğrul),
Ankara 1999, s. 520-522; İbn Vâsil, *Müferricü'l-
kürûb*, IV, 171-196; İbnü't-Tiktakâ, *el-Fahrî*, s.
329; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb* (nşr. Abdülmeccid
Terhîni), Beyrut 2004, XXIII, 187-188; Zehebî,

A'lâmü'n-nübela', XXII, 264-268; Safedî, *el-Vâfi
bi'l-vefeyât* (nşr. Ahmed el-Arnaût – Türkî Musta-
fa), Beyrut 1420/2000, II, 69-70; A. Hartmann, *an-
Nâsir li-Din Allah: 1180-1225*, Berlin-New York
1975, bk. İndeks; K. V. Zetterstéen, "Zâhir", *İA*,
XIII, 450-451; Anne-Marie Eddé, "al-Zâhir bi-Amr
Allâh", *EP* (İng.), XI, 390-391.

MURAT ÖZTÜRK

ez-ZAHİRE

(الذخيرة)

İbn Bessâm eş-Şenterîni'nin
(ö. 542/1147)

Endülüs

edip ve şairlerini

bölgelere göre ele aldığı eseri

(bk. İBN BESSÂM eş-ŞENTERİNİ).

ZAHİRE-i HÂRİZMŞÂHÎ

(ذخيره خوارزمشاهي)

İsmâil b. Hasan el-Cürçânî'nin
(ö. 531/1137)

tıpla ilgili

Farsça yazılmış ansiklopedik eseri

(bk. CÜRCÂNÎ, İsmâil b. Hasan).

ZÂHİRÎ

(bk. DÂVÜD ez-ZÂHİRÎ).

ZÂHİRİYYE

(الظاهريّة)

Dâvüd b. Ali ez-Zâhirî

(ö. 270/884)

tarafından kurulan fıkıh mezhebi.

Sözlükte "ortaya çıkmak, görünmek, te-
zahür etmek" anlamındaki **zuhûr** kökün-
den türeyen **zâhir** (çoğulu zavâhir) "bir
şeyin dışı ve görünen kısmı" mânasına ge-
ler; karşıtı **bâtındır** (bir şeyin görünmeyen
iç kısmı). Zâhir nitelemesi ve zâhir-bâtın
ayırımının İslâm bilimleri literatüründe bir-
birine bağlantılı üç farklı düzeyde kulla-
nıldığı görülür. 1. Zâhir terimi en genel
anlamda Kur'an lafızlarının gerçek anla-
mının zâhir anlam olmadığını, asıl olanın
iç anlam (bâtın) olduğunu ve bunun özel
kişiler tarafından bilinebileceğini öne sü-
ren gizemci eğilimlerin karşıtı olarak kul-
lanılmıştır. Zâhir mânanın esas olduğunu
ve bir gerekçe bulunmadıkça bu anlamın
aşılamayacağını öne süren Ehl-i sünnet
ve Mu'tezile bu yönüyle zâhiri esas alan
grupta yer alır. Şîa'nın çoğunluğu da bu
kapsamda düşünmek mümkündür. Buna
mukabil umumiyetle Şîi-Bâtınî gruplar (ve

bazı felsefî yaklaşımlar) bâtını esas alıp zâ-
hiri dikkate almayan veya zâhiri aşan gru-
bu meydana getirirler. Dinin ana metinle-
ri olan âyet ve hadislerin anlaşılması ko-
nusunda zâhir mânanın esas olduğu İslâm
mezheplerinin çoğunluğunun genel
prensibidir. Bu ilkenin anlamı ve amacı,
şeriatın temelini teşkil eden âyet ve ha-
dislerin zâhir anlamlarını "buharlaştırarak"
her türlü te'vili önlemektir. Dil bir diyalog
ve anlaşma aracı olduğuna göre âyet ve
hadis metinlerinin anlaşılması hususunda
zâhir mânanın öncelikle dikkate alınması
ve anlama sürecinde pergelin sabit ayağı-
nın bu zâhir anlam üzerine konulması do-
ğal ve kaçınılmaz kabul edildiğinden bu
durumu esas alanlar ve bunu savunanlar
için "zâhiri" nitelemesi yapılmamıştır. Te'vi-
li haklı kılan bir gerekçe bulunmadıkça zâ-
hir mânanın terkedilemeyeceği ilkesi fıkıh
ve fıkıh usulü yanında kelâm ilminde de
özellikle vurgulanmaktadır (Teftâzânî, s.
105-106). İslâm mezheplerinin tamamı bir
te'vil çizgisi üzerinde tasavvur edilirse, Bâ-
tınıyye ve bazı İslâm filozofları te'vile en
açık ve bu kapıyı en fazla zorlayan grup-
lar iken Zâhiriyye ve bazı ehl-i hadîs grup-
ları zâhir mânayı hâkim kılmaya en fazla
ısrar eden, dolayısıyla te'vile en uzak ke-
simlerdir. Ehl-i sünnet ve diğer mezhep-
ler ise te'vile açık olup olmama hususun-
da bu iki uç arasında farklı noktalara ko-
numlanırlar.

2. Zâhir-bâtın ikilemesi veya karşıtılığı
fıkıh ve tasavvuf disiplinlerinin konu, amaç
ve yöntemleri arasındaki farkı göstermek
için kullanılır. Fıkıh ilmi insanların dışa yan-
sıyan eylemlerinin hükmünü belirlemeyi
konu edindiğinden gerçekleşen ve objek-
tif olarak gözlenebilen eylemleri (amel)
dikkate alıp onlar hakkında hüküm verir.
Bu yönüyle fıkıh ilmi zâhir ilmi (fikhü'z-zâ-
hir) diye nitelendirilir. Ahlâk ilmi veya di-
ğer adıyla tasavvuf ilmi tabiri daha çok
kalbin tasfiye ve tezkiyesini, insanın içinin
arındırılmasını konu alır ve bâtın ilmi (fik-
hü'l-bâtın) olarak nitelendirilir. Zâhir ilmi-
bâtın ilmi ikilemesinde zâhir ilmi ya da bâ-
tın ilmi esas itibarıyla küçümseyici bir içe-
rik ve niteleme taşımasa da zaman za-
man ehl-i bâtın ile ehl-i zâhir birbirlerinin
konularını bu ifadelerle eleştirmiştir. Fak-
kat Ehl-i sünnet içindeki umumi kabule
göre fıkıh ilmi ve tasavvuf ilmi bağlamın-
da zâhir-bâtın ikilemesi bir şeyin iki farklı
gerçeklik boyutunu, madalyonun iki fark-
lı yönünü belirtir. Literatürde ve özellikle
klasik sonrası literatürde bundan dolayı
"ehl-i bâtın" dendiğinde sûfiler, "ehl-i zâ-
hir" dendiğinde ise fukaha ve mütekelli-